

РЕЦЕНЗИЯ

от от д-р Петя Николова Бъркалова,
доцент в Катедрата по български език
в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'
в област на висше образование Филологии, професионално направление Общо и
сравнително езикознание (математическа лингвистика), шифър 05.04.11

Автор: Светлозара Илиева Лесева

Тема: Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите (при
префигирани глаголи в българския език)

Научен ръководител: проф. д-р Светла Пенева Коева, Секция по компютърна
лингвистика при ИБЕ към БАН

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № 181 / 19. 07. 2012 г. съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите (при префигирани глаголи в българския език)“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование Филологии, професионално направление Общо и сравнително езикознание (математическа лингвистика), шифър 05.04.11

Автор на дисертационния труд е Светлозара Илиева Лесева – докторантка в задочна форма на обучение към Секцията по компютърна лингвистика към ИБЕ при БАН с научен ръководител проф. д-р Светла Пенева Коева от Секцията по компютърна лингвистика при ИБЕ към БАН.

Представеният от Светлозара Лесева комплект материали на хартиен носител включва следните документи: автобиография, дисертационен труд, автореферат, списък на научните публикации по темата на дисертацията, копия на научните публикации, справка за взети изпити и получени кредити от докторанта, други материали – сертификати и протоколи.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Светлозара Лесева е завършила Първа езикова гимназия, гр. Варна през 1997 г., след което - специалност „Българска филология”, бакалавър, в Софийския университет „Св. Климент Охридски” през 2001 г, а през 2002 се дипломира като магистър в програмата по Компютърна лингвистика към Факултета по славянски филологии към Софийския университет „Св. Климент Охридски”. През периода 2007-2011 е задочен докторант към Секцията по компютърна лингвистика към Института за български език при БАН с докторантура на тема „Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите”. През юли 2011 е отчислена с право на защита. Работи в Секцията по компютърна лингвистика от май 2002, заемайки последователно длъжностите 'външен сътрудник', 'проучвател', 'научен сътрудник III ст.', 'научен сътрудник II ст.', 'научен сътрудник I ст.'. От май 2011 досега заема длъжността 'главен асистент'.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертацията на Светлозара Лесева за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' е на интересна и неразработена тема. Българските префигирани глаголи са описани чрез комбиниран подход – чрез семантични фреймове е представена тематичната структура на префигираните глаголи, а с помощта на предикатна декомпозиция са формализирани аспектилно-събитийните свойства на предикатите. Полученият резултат е съществен научно-приложен принос за доразвиването на създавания се в Секцията по компютърна лингвистика Български wordnet.

Разширявайки значително емпиричния материал и обогатявайки методите на изследване, Светлозара Лесева извлича нови оригинални изводи и обобщения за природата на префигираните глаголи в българския език.

4. Познаване на проблема

Трудът е сполучлив опит да се проследят различни подходи към глаголната префиксация в българската, славистичната и западната лингвистична традиция и да се разреши въпросът за зависимостите между лексикалния аспект, начина на действие, броя и релациите на аргументите, синтактичната реализация, граматичния вид.

Дисертантката познава развитието на идеите за лексикално-концептуалната структура на предикатите от гледна точка на приноса им за описанието на префигираните глаголи и се опира на т. нар. аспектилно ориентирани подходи в съвременните теории за лексикалносемантично описание. Фокусира се е върху онези

обяснения, които отчитат ролята на тематичната и на аспектиалната структура с убеждението, че именно аспектиално-събитийната структура предопределя аргументната реализация.

Усилията да се изведат синтактичните свойства на предикатите от значенията им са проучени мащабно. Авторката добре познава и критично преосмисля трудовете на Джакендоф 1990, Левин и Рапапорт-Ховав 1996, 2005, Даути 1991, Гримшоу 1990, Ван Валин 1990 и 1993, Тени 1992 и мн. други. Нещо повече – избрана е изследователска стратегия за превключване към нова научна парадигма - „преход от описание, съсредоточено върху свойствата на аргументите, към описание, фокусирано върху свойствата на предикатите” (стр.30).

Важни за изследването са и теориите, използващи предикатна декомпозиция. Св. Лесева се стреми към специфициране на семантичната структура и приема, че „съществено развитие в лингвистиката представлява разбирането, че лексикалносемантичното представяне е структурирано и йерархично организирано” (стр.31).

Тезата, че аргументната реализация се определя от аспектиално-събитийни свойства, е извлечена чрез критично преосмисляне на три теории - на Гримшоу 1990, на Тени 1992 и на Даути 1991.

Предикатната декомпозиция е проучена в няколко теоретични направления, най-важни от които са Граматиката на ролята и референцията (Ван Валин и Лапола 1997, 2001 и Ван Валин 2007) и Теорията за събитийните структури (РХ&Л 1998а, Л&РХ 1999, Л&РХ 2005). Разгръщането на дисертацията се опира върху споделянето и съвместяването на две тези: едната - че резултативните глаголи изразяват изменение, протичащо по скала, а предикатите, означаващи начин/средство на протичане – неслаларно изменение, и другата – че много от дейностите се асоциират с повече от една скала (стр. 71).

Семантиката на фреймовете, разработена от Филмор 1977, както и от негови последователи - Аткинс 1992, Петрук 1996 и др. съдържа опорна теоретична платформа за създаването и на Българския ФреймНет. Авторката се придържа и към съответстващия на платформата терминологичен апарат – основното понятие фрейм (Рупенхофър и др. 2010) е представено като описание на концептуални структури, които представят ситуации, обекти, събития от света заедно с участниците в тях и свойствата, които притежават (стр.72).

Дисертацията съдържа проблемен преглед и на лексикалносемантичните описания в българската лингвистична литература, включително на концептуалния модел на Българския ФреймНет 2010, представен от Коева 2010.

5. Изследователската стратегия

Целта на дисертационния труд е поставена с размах – да се опише типологията на взаимодействие между представките и предикатите като фокусът е върху механизма, по силата на който префиксацията изменя тематичните и аспектиалните свойства на изходните предикати. Наблюдаваните процеси засягат три езикови равнища във формален и семантичен план – лексикално, морфологично и синтактично.

Постигането на целта е свързано с формулирането на четири конкретни задачи: определяне на семантичните фактори на полето на аргументната реализация при различните взаимодействия между представки и предикати; изясняване на механизма на префиксация във връзка с тематичната и аспектиална структура (заедно с отражението върху синтактичната реализация и видовата принадлежност); избор на формализъм за представяне на лексикалносемантичната структура на изходните и префигираните предикати; представяне на типология на взаимодействие между представките и предикатите с акцент върху промените в тематичната структура.

Изследователската стратегия носи белезите на нонувъзникваща парадигма. Свидетелствата са както на емпиричната фаза на обработка на езиковия материал, така и на теоретичната фаза на осъзнаване на организиращите принципи. В резултат е разкрита по-дълбока мрежа от връзки, в която единиците включват информация за цялото и потвърждават нови, по-холистични прозрения за природата на езиковата действителност.

· Емпиричната база на изследването

За постигането на научните задачи емпиричният материал е извлечен по технологично нов начин – чрез различни по тип заявки към Българския wordnet (1099 синонимни множества от общо 5988), БулНет, Българския национален корпус и интернет. Същевременно класическите български лексикографски ресурси – РБЕ и БТР (7000 глагола, 23 представки) се използват успешно наравно с онлайн речници. Анализирани са и списъци глаголи, предложени от Иванова 1974 и Радева 1991. Обхватът на ексцерпирания материал е позволил изследователски размах още на емпиричната фаза на изследването при извършените наблюдения, сравнения и количествени спецификации.

· Теоретичен апарат

Теоретичният апарат се опира на:

- а) аспектиално ориентиран подход към описанието на лексикалната семантика;
- б) теории за семантичните роли и тематичните йерархии;
- в) подходи за описание на концептуалните рамки на лексикалните значения - семантика на фреймовете;
- г) модели за формализирано представяне на аспектиалните класове с помощта на предикатната декомпозиция;
- д) модели за онтологично мотивирани аспектиални класификации, залегнали в организацията на семантичните класове в wordnet (състояния, дейности, постижения, изпълнения).

Анализ – в хода на анализа изброените подходи са креативно приложени и подчинени на изследователските задачи. Постигнатият резултат е нов за българската лингвистична традиция.

Синтез - при табличното представяне на префигираните глаголи със **За-**, които активират фрейма **Запълване** (Таблица 1, стр. 247) е видим синтезът, който прави възможно обобщеното представяне на около 50 префигиран глагола в един фрейм.

Моделиране - със средствата на лингвистичното моделиране целият материал е внимателно подбран, наблюдаван и анализиран. В резултат е видима нова за българския език типология на взаимодействие между представките и предикатите заедно с промените в тематичната структура.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е добре структуриран. Състои се от увод, четири глави, заключение, библиография и четири приложения.

В увода (стр. 6-21) е мотивиран изборът на темата, формулирана е изследователската цел и задачите, чрез които се постига целта, посочени са източниците и обемът на обработения езиков материал, описана е методологията на анализите и е представено накратко съдържанието.

Още в увода Светлозара Лесева се идентифицира с екипа от български изследователи, създаващи Българския wordnet (БулНет), чиято задача е да подредят езиковите единици в синонимни множества, които лексикализират даден концепт (по

модела на създадения за английски език Принстънския wordnet). Представянето на българските префигирани глаголи се обвързва с адаптиране на изходния модел, за да бъдат езиковите данни коректно представени, но и с разширяване на БулНет с включване на префигирани глаголи, които нямат английски съответствия и не присъстват в Принстънския wordnet. Заявена е готовността да се формулират нови методологически въпроси и да се доказват нови лингвистични хипотези.

В Първа глава „Теории за лексикално-концептуалната структура в съвременната лингвистична литература и представянето на българските префигирани предикати” (стр. 22-84) е проследено развитието на идеите за лексикално-концептуалната структура в тематичен и аспектиално-събитийен план с фокус върху процеса на префиксация. Споделено е разбирането, че аспектиално-събитийната структура предопределя аргументната реализация.

Комбинираният подход, възприет в дисертацията, е плод на критичното осмисляне на теоретичния ресурс, който представляват семантичните фреймове и на моделиращата сила на предикатната декомпозиция, с помощта на която са формализирани аспектиално-събитийните свойства на фреймовете.

Разгледана е българската лингвистична литература по темата и е осъзнато вписването на резултатите сред постиженията на съвременната българистика.

Светлозара Лесева демонстрира аналитично мислене и критично отношение към разгледаните теории за лексикално-концептуалната структура – не приема декларативни формулировки, търси доказателствената стойност на хипотезите, стреми се към обяснителната сила на анализите, „отсява” надеждни процедури за аргументация. Като цяло се представя като зрял аналитик с интердисциплинарно мислене, познаващ традицията, но готов да работи за налагане на нова изследователска парадигма. Рисковете също са видими – неукрепнала терминологична система на български (новопреведени термини, множество терминологични бележки и уговорки под линия, респект към изходната английска терминология, в редки случаи - директни назовавания на английски). Проблемът с терминологичната система не е попречил на докторантката да избере надежден аналитичен апарат за представяне на лексикалносемантичната структура на българските префигирани глаголи, опирайки се на предикатната декомпозиция и ФреймНет. В тази област се градят приносите на дисертационния труд.

Във Втора глава „Глаголна префиксация, пределност, перфективност. Префиксацията и лексикално-концептуалната

структура” (стр. 85-135) са приведени теоретични и езикови доказателства в подкрепа на две важни за изследването тези: **тезата**, че в процеса на префиксация се променят лексикално-аспектуалните и тематичните свойства на предикатите, както и **тезата**, че представките имат функцията да експлицират вътрешноприсъща скала или да въведат скала, спрямо която „се измерва“ протичането на ситуацията (позовавайки се на Филип 2008 и Крифка 1992, 1998).

Възприети са две важни за описанието понятия - **вътрешна скала** – скала, която измерва протичането на ситуацията, определено от вътрешноприсъщите ѝ свойства, и **външна скала** – скала, която налага външен времеви или друг количествен измерител. Функционирайки в измеренията на скалите, представките се класифицират на лексикални (с резултативно значение) и надлексикални (с адвербиално значение). Представките имат влияния върху скалата – превръщат я в скала от каноничен или неканоничен тип или дефинират външна скала. Тези процеси обикновено са свързани с морфосинтактични промени, както и с промени в тематичните и лексикалноаспектуалните свойства на предикатите.

По отношение на граматичния вид изводите са, че в общия случай в една видова двойка свършеният вид изразява кулминация, а несвършеният – движение към кулминация в една и съща ситуация. Невъзможността ситуацията да се разглежда като процес (като наложено от семантиката или прагматиката ограничение) ограничава процесното актуално значение на несвършения вид.

Проявените изследователски качества в работата над тази глава са: умение да се формулират нерешени въпроси (стр. 93), аргументирано оборване (и отказ от оборване) на тези, формулиране на нови хипотези (стр. 97, 128), обосновано извличане на изводи (стр. 108), уместно прилагане на диагностични процедури (стр. 109), прокарване на тънки разлики при близкородствени явления (стр. 110), назоваване на нововъзприети понятия (стр. 113), свободно боравене с критерии и принципи (стр. 120).

В Трета глава „Взаимодействие между префиксите и основите – механизъм, специфики, закономерности” (стр. 135-225) е проведен мащабен анализ на българските представки и взаимодействието им с изходните основи с акцент върху измененията в тематичната структура и аргументната реализация вследствие от префиксацията. Предложената типология на взаимодействията (канонично и неканонично) се базира на 3 признака: представката дефинира или не дефинира вътрешен предел; в представката и в изходния

предикат се съдържа или не се съдържа един и същ компонент; в тематичната структура настъпват промени от различно естество – аргументите получават различен статут (ядрени и неядрени аргументи). Със средствата на предикатната декомпозиция на изходния и на префигираните глаголи формално са описани измененията в тематичната и аспектиално-събитийната структура и в аргументната реализация. Проследени са съответствията между фреймове, които се реализират в резултат от префиксацията (Приложение 4).

Лингвистичната картина на префигираните глаголи в българския език е начертана с размах, чувство за мярка и добър вкус. Тя е принос към съвременното българско езикознание както в теоретичен, така и в практико-приложен план.

В Четвърта глава „Изследване върху префигирани глаголи с локативна представка за-„ (стр. 225-264) са демонстрирани възможностите на избрания модел да послужи за анализ на взаимодействието на отделен префикс в конкретно негово значение (избрано е локативното значение на **за-**) с глаголни и неглаголни основи, като интересът е насочен към неканоничните взаимодействия, както и към образуването на префигирани предикати от думи от друга част на речта. Обобщени са и възможните преходи между семантичните фреймове: **Запълване – Изобилстване и Запълване – Украсяване**. Обобщенията за фрейма **Запълване** (Таблица 1, стр. 247) демонстрират описателната сила на подхода, който позволява концептуалното обособяване на 50 префигирани глагола в един фрейм.

Тази част на дисертацията е ключова за евентуалните бъдещи участници в създаването на българския ФреймНет.

В **ЗаклЮчение**то се съдържат изводите и приносите, както и насоките за бъдещата работа. Като цяло постигнатите резултати в дисертацията съответстват на поставените цели.

Библиографията съдържа 195 заглавия, използвани в хода на работата върху дисертацията. Библиографската осведоменост на докторантката е впечатляваща.

В **Приложения** 1 и 2 са представени списъци с основните термини, използвани при анализите. Приложение 3 съдържа паралелно представяне на понятийния апарат в изходните теоретични трудове, включително възприетите в дисертацията. Чрез приложенията 1-3 е решен един от най-уязвимите за дисертацията въпроси, засягащ неукрепналия все още в българската изследователска практика терминологичен апарат.

В Приложение 4 са представени схематично всички конфигурации, изведени от анализите в Глава 3, посочени са примери за междудфреймови съотнасяния и са илюстрирани с конкретни глаголи.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Механизмът на префиксацията в българския език е описан с нови средства и са формулирани нови основни закономерности при взаимодействието между представките и концептуалната структура на предикатите. Представена е изцяло нова всеобхватна типология на взаимодействията между аспектиалната и тематичната структура в процеса на префиксация. Типологията е значима за съвременното българско езикознание.

Предложен е нов „фреймов” модел за анализ на глаголите, който в съчетание с предикатната декомпозиция е довел до създаване на нови класификации, които имат практико-приложна стойност като сфера на адаптация на Българския wordnet.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Дисертантката има 6 самостоятелни публикации, свързани с темата на дисертацията.

Общо е автор и съавтор в 19 научни публикации, от които: 7 статии, 12 доклада. От публикациите 3 са в издание с импактфактор (сп. „Български език”, ERIH). Има 10 доклада, публикувани в трудове на международни научни конференции в чужбина, 2 – в трудове на международни научни конференции в България. 12 от публикациите са на английски език. Публикационната дейност на докторантката е свидетелство, че научните и постижения са видими в национален и международен мащаб.

9. Лично участие на докторантката

Формулираните в дисертационното изследване приноси и получените резултати са лична заслуга на дисертантката. Подпомогната от научната си ръководителка и от благоприятната изследователска среда в Секцията по компютърна лингвистика тя е открила своя изследователска ниша, в която се утвърждава като национално значим специалист.

10. Автореферат

Авторефератът отговаря на изискванията и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

1. В Приложение 3 Светлозара Лесева извежда съпоставка между своите разбирания и изходните теоретични формулировки в теориите на Даути 1979, Ван Валин и Ла Пола 1997 и Ван Валин 2007, РХ&Левин 1998 и Левин 2006. Личи коректното и отношение на последовател, който е в състояние на пренос на модел „отвън”. Дискусията на полето на българистичната и славистичната традиция е не по-малко интересна. Полезно би било докторантката да формулира в подобен синтезиран вид параметрите на своето „оттласкване” от традиционните разбирания за префиксацията и перфективацията, за лексикалния аспект и пределността, за глаголния вид.

2. В някои от примерите личи некнижовният език на източниците (напр. на стр. 214: „мойта шефка”, „бая време”, „да издивея едни пари”), а в общия случай взетите от БНК примери не се цитират по първичен източник.

3. На места се появява терминът „когнитивна схема” (напр. когнитивна схема Път, стр. 205), за който не става ясно дали е синонимен на „концепт” или не.

12. Лични впечатления

Познавам Светлозара Лесева от участието и в проекта „Математическа логика и компютърна лингвистика: развитие и взаимно проникване” (проект по ОП РЧР на ЕСФ, схема Подкрепа на развитието на докторанти, постдокторанти, специализанти и млади учени), което остави у мен отлични впечатления.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Дисертантката е очертала своите виждания за възможните бъдещи посоки на изследване (5.3, стр. 271). Заявила е намерения за разширяване на обхвата и дълбочината на анализите в съпоставителен план, в сферата на създаване на лексикографски ресурси и др. Друга възможна посока е прилагането на избрания подход върху българските безлични глаголи и конструкции, включително изследване на процесите на префиксация при тях. Интерес събужда и въпросът приложими ли са анализите върху българските девербативи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Светлозара Лесева съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в общото езикознание и компютърната лингвистика и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ).

Дисертационният труд показва, че докторантката притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Общо и сравнително езикознание (компютърна лингвистика) като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Като рецензент убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен 'доктор' на Светлозара Лесева в област на висше образование: Филологии, професионално направление Общо и сравнително езикознание (компютърна лингвистика).

11.09.2012 г.

Рецензент:

Доц. д-р Петя Н. Бъркалова